

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (czwarta izba)

z dnia 6 grudnia 2012 r.*

Odwołanie — Konkurencja — Porozumienia, decyzje i uzgodnione praktyki — Artykuł 81 WE i art. 53 EOG — Rynek usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii — Porozumienie ogólne składające się z trzech porozumień szczególnych — Jednolite i ciągłe naruszenie — Brak dowodu na wiedzę uczestnika kartelu biorącego udział w jednym porozumieniu szczególnym o istnieniu pozostałych porozumień szczególnych — Stwierdzenie nieważności decyzji Komisji w całości lub w części — Artykuły 263 TFUE i 264 TFUE

W sprawie C-441/11 P

mającej za przedmiot odwołanie w trybie art. 56 statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wniesione w dniu 25 sierpnia 2011 r.,

Komisja Europejska, reprezentowana przez A. Bouqueta, S. Noëgo i F. Ronkesa Agerbeeka, działających w charakterze pełnomocników, z adresem do doręczeń w Luksemburgu,

wnosząca odwołanie,

w której drugą stroną postępowania jest:

Verhuizingen Coppens NV, z siedzibą w Boutsersem (Belgia), reprezentowana przez J. Stuycka i I. Buelensa, advocaten,

strona skarżąca w pierwszej instancji,

TRYBUNAŁ (czwarta izba),

w składzie: L. Bay Larsen, pełniący obowiązki prezesa czwartej izby, J.C. Bonichot, C. Toader, A. Prechal i E. Jarašiūnas (sprawozdawca), sędziowie,

rzecznik generalny: J. Kokott,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając postępowanie pisemne,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 24 maja 2012 r.,

wydaje następujący

* Język postępowania: niderlandzki.

Wyrok

- 1 Komisja Europejska wnosi w odwołaniu o uchylenie wyroku Sądu Unii Europejskiej z dnia 16 czerwca 2011 r. w sprawie T-210/08 Verhuizingen Coppens przeciwko Komisji (Zb.Orz. s. II-3713, zwanego dalej „zaskarżonym wyrokiem”), którym Sąd stwierdził nieważność art. 1 lit. i) i art. 2 lit. k) decyzji Komisji C(2008) 926 wersja ostateczna z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie postępowania na podstawie art. [81 WE] i art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/38.543 – Usługi w zakresie przeprowadzek międzynarodowych) (zwanej dalej „sporną decyzją”).

Okoliczności powstania sporu i sporna decyzja

- 2 Z pkt 3–7 zaskarżonego wyroku wynika, że w spornej decyzji Komisja stwierdziła, iż jej adresaci, a wśród nich Verhuizingen Coppens NV (zwana dalej spółką „Coppens”), uczestniczyli w kartelu w sektorze usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii, ustalając ceny, dzieląc między sobą klientów oraz manipulując procedurą składania ofert przetargowych co najmniej w latach 1984–2003, lub zostali uznani odpowiedzialnymi za ten kartel, dopuszczając się w związku z tym jednolitego i ciągłego naruszenia art. 81 WE.
- 3 Zgodnie z pkt 8 i 9 zaskarżonego wyroku, po pierwsze, usługi będące przedmiotem naruszenia obejmowały przeprowadzki z Belgii lub do Belgii mienia osób fizycznych, jak również przedsiębiorstw lub instytucji publicznych. W związku z faktem, że siedziby wszystkich spółek świadczących usługi w sektorze przeprowadzek międzynarodowych, których sprawa dotyczy, znajdują się w Belgii oraz że działalność kartelu odbywała się w tym państwie, Komisja uznała, iż geograficznym ośrodkiem kartelu była Belgia. Po drugie, łączny obrót uczestników kartelu z tytułu tych usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych został oszacowany przez Komisję na 41 mln EUR w 2002 r., a część rynku przypadającą łącznie przedsiębiorstwom uczestniczącym w kartelu określono w przybliżeniu na 50% danego sektora.
- 4 Zgodnie z pkt 10 zaskarżonego wyroku Komisja wskazała w spornej decyzji, że kartel miał w szczególności na celu ustalanie i utrzymywanie zawyżonych cen oraz podział rynku i przybierał różne postaci: porozumień w sprawie cen, porozumień w sprawie podziału rynku za pomocą systemu ofert osłonowych, zwanych „pozornymi kosztorysami” (zwanych dalej „porozumieniem w sprawie fikcyjnych kosztorysów”), i porozumień w sprawie systemu kompensacji finansowych za odrzucone oferty lub za powstrzymanie się od złożenia ofert, zwanych „prowizjami” (zwanych dalej „porozumieniem w sprawie prowizji”).
- 5 Z pkt 11 zaskarżonego wyroku wynika, że w spornej decyzji Komisja uznała, iż w okresie od 1984 r. do początku lat 90. kartel funkcjonował w szczególności na podstawie pisemnych porozumień w sprawie ustalania cen, a równolegle wprowadzono praktykę prowizji i pozornych kosztorysów. Zgodnie z tą decyzją, tak jak przytoczono ją we wspomnianym wyroku, praktykę prowizji należało uznać za pośrednie ustalanie cen za usługi w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii, gdyż członkowie kartelu obciążali się wzajemnie fakturami za prowizje od odrzuconych ofert lub od ofert, których nie złożyli, wykazując fikcyjne usługi, obciążając ponadto klientów fakturami opiewającymi na kwotę tych prowizji.
- 6 Co się tyczy pozornych kosztorysów, z pkt 12 i 13 zaskarżonego wyroku wynika, że w spornej decyzji Komisja zaznaczyła, iż poprzez złożenie takich kosztorysów spółka przeprowadzkowa, która zamierzała zdobyć zlecenie, czuwała nad tym, by klient opłacający przeprowadzkę otrzymał kilka kosztorysów. W tym celu spółka ta wskazywała konkurentom cenę ogółem, na którą mieli oni oszacować planowaną przeprowadzkę, a która była wyższa niż cena zaproponowana przez tę spółkę. Chodziło więc o fikcyjne kosztorysy przedłożone przez spółki, które nie miały zamiaru wykonania przeprowadzki. Komisja uznała, że praktyka ta była manipulowaniem postępowaniem przetargowym, prowadzącym do tego, że cena żądana za przeprowadzkę była wyższa niż byłaby w warunkach konkurencyjnych.

- 7 Zgodnie z pkt 14 zaskarżonego wyroku Komisja stwierdziła w spornej decyzji, że porozumienia te były stosowane do 2003 r. i że owe złożone działania miały ten sam cel – ustalanie cen, podział rynku i zakłócanie w ten sposób konkurencji.
- 8 Uwzględniając te elementy, Komisja przyjęła sporną decyzję, której art. 1 ma brzmienie następujące:

„Wymienione przedsiębiorstwa dopuściły się naruszenia przepisów art. 81 ust. 1 [WE] i art. 53 ust. 1 porozumienia [o Europejskim Obszarze Gospodarczym z dnia 2 maja 1992 r. (Dz.U. 1994, L 1, s. 3)], ustalając w sposób bezpośredni lub pośredni ceny usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii, dzieląc między siebie część tego rynku i manipulując postępowaniem przetargowym w następujących okresach:

[...]

i) [Coppens] od dnia 13 października 1992 r. do dnia 29 lipca 2003 r.;

[...]”.
- 9 W konsekwencji w art. 2 lit. k) spornej decyzji Komisja nałożyła na Coppens grzywnę w wysokości 104 000 EUR, obliczoną zgodnie z metodą przedstawioną w wytycznych w sprawie metody ustalania grzywien nakładanych na mocy art. 23 ust. 2 lit. a) rozporządzenia (WE) nr 1/2003 (Dz.U. 2006, C 210, s. 2, zwanych dalej „wytycznymi”).

Postępowanie przed Sądem i zaskarżony wyrok

- 10 Pismem złożonym w sekretariacie Sądu w dniu 4 czerwca 2008 r. Coppens wniosła skargę o stwierdzenie nieważności art. 1 i 2 spornej decyzji w zakresie dotyczącym tej spółki, a posiłkowo o obniżenie nałożonej na nią grzywny do wysokości maksymalnej 10% obrotów uzyskanych przez nią na rynku usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych.
- 11 W uzasadnieniu skargi Coppens podniosła dwa zarzuty główne, dotyczące naruszenia, odpowiednio, art. 81 ust. 1 WE i art. 23 ust. 2 i 3 rozporządzenia Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. [81 WE] i [82 WE] (Dz.U. 2003, L 1, s. 1), oraz zarzut ewentualny, mające na celu uchylenie lub obniżenie nałożonej na nią grzywny.
- 12 Zarzut pierwszy składał się z trzech części. Po pierwsze, Coppens zakwestionowała w nich swój udział w złożonym kartelu, po drugie, podważyła czas trwania swojego udziału w kartelu, a po trzecie, zarzuciła Komisji, iż ta nie dokonała oceny względnej wagi udziału tej spółki. W ramach pierwszej części Coppens podkreśliła w szczególności, że zarzucono jej wyłącznie wystawianie pozornych kosztorysów, oraz podniosła, że Komisja nie wykazała, by spółka ta wiedziała o porozumieniach w sprawie prowizji. Komisja nie była więc uprawniona do stwierdzenia, że spółka ta brała udział w tym złożonym kartelu. Coppens twierdziła ponadto, że porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów nie miało celu ani skutku ograniczającego konkurencję.
- 13 Komisja uważała, iż to, czy konkurencja została naruszona pozornymi kosztorysami, czy prowizjami, ma małe znaczenie. Zdaniem tej instytucji w obu przypadkach chodziło bowiem o naruszenie konkurencji, które spowodowało ogólny wzrost cen dla klientów, wobec czego różne postaci kartelu mogły być uważane za jednolite i ciągłe naruszenie w rozumieniu art. 81 WE.

- 14 Zaskarżonym wyrokiem Sąd uwzględnił pierwszą część zarzutu podniesionego przez Coppins. W pkt 28–32 zaskarżonego wyroku Sąd orzekł, co następuje:

„28 Jeśli chodzi o pierwszą część niniejszego zarzutu, jest bezspeczne, że aktywny udział [spółki Coppins] w kartelu ograniczał się do wystawiania pozornych kosztorysów (zob. motywy 173, 296 [spornej decyzji]). Zgodnie bowiem z ustaleniami Komisji Coppins jest jedynym przedsiębiorstwem, które nie uczestniczyło w porozumieniach w sprawie prowizji.

29 [Coppins] twierdzi jednak, że nie brała udziału w naruszeniu jednolitym i ciągłym. Należy przypomnieć w tym względzie, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem przedsiębiorstwu, które uczestniczyło w wielopostaciowym naruszeniu reguł konkurencji poprzez własne zachowania, odpowiadające definicji porozumienia lub uzgodnionej praktyki, mające antykonkurencyjne cele w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE oraz przyczyniające się do realizacji naruszenia w całości, może być również przypisana odpowiedzialność za zachowania innych przedsiębiorstw składające się na to samo naruszenie za cały okres jego uczestnictwa w tym naruszeniu, jeśli zostanie wykazane, że przedsiębiorstwo to wiedziało o sprzecznych z prawem zachowaniach lub też mogło rozsądnie je przewidzieć i wyrażało na nie zgodę (wyrok Trybunału z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie C-49/92 P Komisja przeciwko Anic Participazioni, Rec. s. I-4125, pkt 87, 203). W ten sposób w celu pociągnięcia przedsiębiorstwa do odpowiedzialności za naruszenie jednolite i ciągłe wymagana jest wiedza (udowodniona lub domniemana) o zachowaniach noszących znamiona naruszenia innych uczestników naruszenia.

30 Poza tym należy wskazać, że sama tożsamość przedmiotu istniejąca pomiędzy porozumieniem, w którym uczestniczyło przedsiębiorstwo, i ogólnym kartelem nie wystarczy, by przypisać temu przedsiębiorstwu uczestnictwo w porozumieniu ogólnym. Dopiero bowiem w chwili, gdy przedsiębiorstwo uczestniczące w tym porozumieniu dowiedziało się lub powinno było się dowiedzieć, że w ten sposób przystępuje do porozumienia ogólnego, jego uczestnictwo w tym porozumieniu może stanowić wyraz jego przystąpienia do tego ogólnego kartelu (wyrok Sądu z dnia 20 marca 2002 r. w sprawie T-28/99 Sigma Technologie przeciwko Komisji, Rec. s. II-1845, pkt 45).

31 Należy stwierdzić, że Komisja nie wykazała, by [Coppins] w trakcie swego uczestnictwa w porozumieniach w sprawie pozornych kosztorysów wiedziała o antykonkurencyjnej działalności innych przedsiębiorstw dotyczącej prowizji lub by mogła je rozsądnie przewidzieć. Komisja potwierdza bowiem wyraźnie, że jeśli chodzi o wiedzę [spółki Coppins] o zachowaniach noszących znamiona naruszenia innych uczestników kartelu, decyzja nie opiera się na szczegółowych dowodach. Podnosi ona, że [Coppins] nie zaprzecza, iż wiedziała o porozumieniach w sprawie prowizji i że nie wskazała, do jakiego stopnia była poinformowana o zachowaniach innych uczestników naruszenia. Niemniej jednak [Coppins] nie była w żaden sposób zobowiązana wskazywać ze swej własnej inicjatywy, do jakiego stopnia była poinformowana o zachowaniach innych uczestników naruszenia, skoro ciężar dowodu spoczywa na Komisji. Komisja winna najpierw przedstawić dowód na daną okoliczność, by [Coppins] mogła go podważyć. Tym samym na rozprawie [Coppins], odpowiadając na pytanie Sądu, wyraźnie podkreśliła, że nie wiedziała o porozumieniach w sprawie prowizji. W związku z tym Komisja nie sprostowała spoczywającemu na niej ciężarowi dowodu.

32 W tych okolicznościach Komisja nie może uznać, iż [Coppins] uczestniczyła w naruszeniu jednolitym i ciągłym”.

- 15 Co się tyczy konsekwencji, jakie należy wyciągnąć z tego wniosku, Sąd zaznaczył w pkt 33–35 zaskarżonego wyroku, że fakt, iż sentencja spornej decyzji nie wspomina charakteru jednolitego i ciągłego naruszenia, jest bez znaczenia, mając na uwadze, że sentencja aktu jest nierozzerwalnie związana z jego uzasadnieniem i że motywy spornej decyzji wskazują wyraźnie, iż Komisja uznała Coppins odpowiedzialną za udział w takim naruszeniu.

16 W pkt 36 zaskarżonego wyroku Sąd stwierdził na tej podstawie:

„Sąd też chociaż udział w systemie pozornych kosztorysów może sam w sobie stanowić naruszenie art. 81 WE karalne grzywną, należy zgodnie z żądaniem [Coppens] stwierdzić nieważność art. 1 lit. i) oraz art. 2 lit. k) [spornej decyzji]”.

17 W konsekwencji w pkt 37 zaskarżonego wyroku Sąd uznał, że nie ma potrzeby rozpatrywania pozostałych części pierwszego zarzutu podniesionego przez Coppens w uzasadnieniu jej skargi ani pozostałych z przywołanych przez nią zarzutów, i z tego powodu stwierdził nieważność art. 1 lit. i) i art. 2 lit. k) spornej decyzji.

Żądania stron

18 Komisja wnosi w odwołaniu do Trybunału o:

- uchylenie zaskarżonego wyroku;
- oddalenie skargi o stwierdzenie nieważności bądź, posiłkowo, stwierdzenie nieważności jedynie art. 1 lit. i) spornej decyzji w zakresie, w jakim uznaje spółkę Coppens odpowiedzialną za porozumienie w sprawie prowizji;
- ustalenie wysokości grzywny na stosownym poziomie oraz
- obciążenie spółki Coppens kosztami postępowania odwoławczego oraz częścią kosztów postępowania przed Sądem, którą Trybunał uzna za stosowną.

19 Coppens wnosi do Trybunału o:

- oddalenie odwołania;
- posiłkowo, gdyby Trybunał uchylił zaskarżony wyrok w całości lub w części, ograniczenie nałożonej przez Komisję grzywny do 10% obrotu spółki Coppens na rynku właściwym, a także
- obciążenie Komisji kosztami postępowania przed Sądem oraz kosztami niniejszego postępowania odwoławczego.

W przedmiocie odwołania

20 W uzasadnieniu odwołania Komisja podnosi naruszenie przez Sąd art. 263 TFUE i 264 TFUE oraz zasady proporcjonalności.

Argumentacja stron

21 Komisja utrzymuje w swoim zarzucie zasadniczo, że mając na uwadze uzasadnienie przyjęte przez Sąd w pkt 36 zaskarżonego wyroku, Sąd postąpił niesłusznie, nie orzekając jedynie stwierdzenia nieważności spornej decyzji w części, w której dotyczy ona spółki Coppens. W niniejszej sprawie nie został bowiem dowiedziony jedynie fakt, że spółka ta wiedziała lub powinna była wiedzieć o porozumieniu w sprawie prowizji. Tymczasem zgodnie z utrwalonym orzecnictwem stwierdzenie nieważności części decyzji jest możliwe, jeżeli elementy, których stwierdzenia nieważności się żąda, mogą zostać oddzielone od reszty decyzji, co miało miejsce w rozpatrywanej sprawie. Jest nieproporcjonalne, by Sąd stwierdził nieważność decyzji w całości, podczas gdy nie można wykazać jedynie części naruszenia.

- 22 Komisja przypomina, że w spornej decyzji Coppins została uznana odpowiedzialną za naruszenie jednolite i ciągłe, które składało się w rozpatrywanym okresie z dwóch różnych elementów, a mianowicie z porozumienia w sprawie prowizji i z porozumienia w sprawie pozornych kosztorysów. Stąd Sąd byłby uprawniony do stwierdzenia nieważności tej decyzji w całości, jeżeli chodzi o tę spółkę, jedynie gdyby mógł stwierdzić, że obok niewykazania faktu, iż wiedziała ona o antykonkurencyjnych działaniach innych przedsiębiorstw dotyczących prowizji lub iż mogła je rozsądnie przewidzieć, Komisja nie wykazałaby również, że Coppins wzięła udział w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów. Tymczasem wykazanie tego udziału i fakt, iż stanowi on sam w sobie naruszenie art. 81 WE, nie pozostawiają żadnych wątpliwości, co zresztą zostało przyznane przez Sąd.
- 23 Zaskarżony wyrok jest więc sprzeczny z orzecznictwem będącym wyrazem zasady proporcjonalności, zgodnie z którym Sąd nie może stwierdzić nieważności w całości, gdy z całą oczywistością zarzut, który uznał za zasadny, może uzasadniać jedynie stwierdzenie nieważności częściowej.
- 24 Ponadto stwierdzenie nieważności w całości decyzji dotyczących karteli na tej podstawie, że część naruszenia nie została udowodniona, jest niezgodne z zasadą prawidłowego administrowania wymiarem sprawiedliwości i skutecznym stosowaniem reguł konkurencji, gdyż zmuszałoby ono do powtarzania postępowań; w przeciwnym razie należałoby zgodzić się na to, by część naruszenia, która została dowiedziona, pozostała bezkarna. Poza tym brak jest pewności co do tego, czy powtórzenie takich postępowań jest zgodne z zasadą *ne bis in idem*.
- 25 W końcu Komisja utrzymuje, że Trybunał jest w stanie dokonać ostatecznego rozstrzygnięcia sporu. Istotne fakty są bezsporne, gdyż Coppins nie zakwestionowała przed Sądem swych 67 udziałów w wykonaniu porozumienia w sprawie pozornych kosztorysów, które zostały stwierdzone i udokumentowane w spornej decyzji. Komisja dodaje w tym względzie, że porozumienie to miało jednocześnie cel i skutki antykonkurencyjne, i przyznaje z jednej strony, że dla lat 1994 i 1995 brak było jakiegokolwiek dowodu udziału spółki Coppins w wykonaniu tego porozumienia, a z drugiej strony, że grzywna mogłaby zostać obniżona, gdyby Coppins można było uznać odpowiedzialną za tylko to ostatnie porozumienie.
- 26 Coppins utrzymuje posilkowo, że odwołanie należy oddalić. Po pierwsze, brak jest elementów spornej decyzji, które można oddzielić, w rozumieniu orzecznictwa Trybunału. Ze względu na to, że Komisja stwierdziła w tej decyzji istnienie złożonego kartelu, stanowiącego jednolite i ciągłe naruszenie art. 81 WE, Sąd był zobowiązany do ustosunkowania się do udziału spółki Coppins w takim kartelu. Orzekł więc, że sam fakt, iż porozumienie, w którym wzięło udział dane przedsiębiorstwo, ma ten sam cel co ogólny kartel, nie może wystarczyć do zarzucania temu przedsiębiorstwu udziału w ogólnym kartelu. Nie ma mowy o „części naruszenia”.
- 27 Po drugie, orzecznictwo to pozwala na stwierdzenie nieważności części decyzji, tylko jeżeli nie zmienia ono istoty danej decyzji. Tymczasem niniejsza sprawa dotyczyła przed Sądem kwalifikacji naruszenia zarzucanego spółce Coppins, a więc samej istoty spornej decyzji względem niej. Stwierdzenie nieważności tej decyzji w całości w zakresie dotyczącym spółki Coppins jest konsekwencją braku wykazania zaangażowania tej spółki we wszystkie istotne elementy, pozwalającego na stwierdzenie, że miało miejsce naruszenie jednolite i ciągłe.
- 28 W każdym razie Sąd nie mógł ograniczyć się do stwierdzenia nieważności części spornej decyzji. Sama zmiana wysokości grzywny oznaczałaby dla spółki Coppins niewystarczającą ochronę prawną. W takim przypadku jej skazanie byłoby bowiem oparte na wszystkich elementach naruszenia, podczas gdy uznaje się, że tylko jeden z nich został faktycznie jej udowodniony.
- 29 Po trzecie, z jednej strony stwierdzenie nieważności w całości ogłoszone w zaskarżonym wyroku nie jest sprzeczne z orzecznictwem wynikającym z wyroku z dnia 11 grudnia 2008 r. w sprawie C-295/07 P Komisja przeciwko Département du Loiret, Zb.Orz. s. I-9363. Zarzut uwzględniony w tym przypadku był skierowany przeciwko wspólnemu mianownikowi spornej decyzji, to jest oskarżeniu

dotyczącemu złożonego kartelu. Stwierdzenie nieważności całości tej decyzji nie wykracza więc poza podniesiony zarzut. Z drugiej strony nie można przyjąć argumentu dotyczącego prawidłowego administrowania wymiarem sprawiedliwości i skutecznego stosowania reguł konkurencji. Zgodnie z zasadą legalności przedsiębiorstwo może zostać skazane, wyłącznie jeżeli zostanie udowodnione, że popełniło ono zarzucane naruszenie. Tymczasem ponieważ naruszeniem stwierdzonym we wspomnianej decyzji jest złożony kartel, to znaczy naruszenie składające się z wielu elementów, z których każdy jest istotny dla jego stwierdzenia, Sąd słusznie orzekł, że Komisja nie wykazała w wystarczający sposób, iż Coppens brała udział w różnych istotnych elementach tego naruszenia, wobec czego nie można było przyjąć udziału tego przedsiębiorstwa we wspomnianym kartelu.

- 30 Posiłkowo Coppens wnosi do Trybunału o uchylenie grzywny lub przynajmniej o obniżenie jej do wysokości nieprzekraczającej 10% obrotów tej spółki na rynku przeprowadzek międzynarodowych w Belgii. W jeszcze dalszej kolejności Coppens, na wypadek gdyby Trybunał uchylił zaskarżony wyrok i nie stwierdził nieważności spornej decyzji w zakresie dotyczącym tej spółki, wnosi do Trybunału, by ten, stosując swoje nieograniczone prawa orzekania, obniżył nałożoną na nią grzywnę. Na poparcie tych żądań Coppens podnosi dwa zarzuty.
- 31 Z jednej strony Coppens podnosi, że błędnie ustalono kwotę podstawową grzywny, gdyż Komisja nie dokonała rozróżnienia między uczestnikami kartelu, chociaż była zobowiązana do uwzględnienia ich ról w tym kartelu. Spółka ta dopuściła się naruszenia mniej poważnego niż przyjęła to wobec niej Komisja, zważywszy w szczególności na to, że jej rola i udział w rozpatrywanym kartelu były ograniczone, na jej udział w rynku, który wynosił jedynie 0,04% rynku właściwego, i na jej obrót całkowity znacznie niższy od innych uczestników naruszenia. Komisja nie mogła zatem przyjąć w odniesieniu do tej spółki jako punktu wyjściowego dla obliczenia grzywny 17% wartości sprzedaży, tak jak dla wszystkich pozostałych uczestników. Ponadto Coppens wykazała, że czas trwania naruszenia, który można jej zarzucać, wynosi maksymalnie 7 lat, a nie 10 lat i 9 miesięcy. Poza tym kwota podstawowa grzywny powinna być zostać obniżona na podstawie pkt 27–35 wytycznych. W tym kontekście Coppens utrzymuje w szczególności, że przedstawiła dowody potwierdzające jej brak zdolności płatniczej i realne ryzyko upadłości.
- 32 Z drugiej strony Coppens twierdzi, że grzywna została ustalona z oczywistym naruszeniem zasady proporcjonalności, gdyż wyniosła ona 10% jej całkowitego obrotu i stanowiła blisko 200% wartości uwzględnionych sprzedaży. Zgodnie z orzecznictwem Komisja powinna była uwzględnić fakt, że jej obrót uzyskany z działalności, której dotyczył kartel, stanowił jedynie około 3,2% jej całkowitego obrotu.
- 33 W końcu Coppens wnosi do Trybunału, by w odpowiednim przypadku obciążył Komisję kosztami na podstawie art. 69 § 3 akapit drugi regulaminu postępowania przed Trybunałem, który to przepis znajduje się obecnie w art. 139 tego regulaminu.

Ocena Trybunału

- 34 Jest bezsporne, że Sąd, stwierdziwszy w pkt 36 zaskarżonego wyroku, iż udział spółki Coppens w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów mógł sam w sobie stanowić naruszenie art. 81 WE, które mogło zostać ukarane grzywną, mimo to uznał, że należy stwierdzić nieważność art. 1 lit. i) i art. 2 lit. k) spornej decyzji. Komisja kwestionuje swoim zarzutem stwierdzenie przez Sąd nieważności całości tej decyzji w zakresie dotyczącym spółki Coppens.
- 35 Należy przypomnieć, że z art. 254 akapit szósty TFUE i art. 264 akapit pierwszy TFUE wynika, iż jeżeli skarga wniesiona na podstawie art. 263 TFUE jest zasadna, Sąd orzeka o nieważności danego aktu.
- 36 Jak zaznaczyła rzecznik generalna w pkt 25 opinii, art. 264 akapit pierwszy TFUE należy jednak interpretować w ten sposób, że o nieważności aktu zaskarżonego w ramach skargi o stwierdzenie nieważności orzeka się jedynie w zakresie, w jakim skarga jest zasadna.

- 37 Trybunał stwierdził już w tym względzie, że sama okoliczność, iż Sąd uznaje zarzut podniesiony przez skarżącą w uzasadnieniu jej skargi o stwierdzenie nieważności za zasadny, nie pozwala mu na stwierdzenie automatycznie nieważności zaskarżonego aktu w całości. Stwierdzenie nieważności w całości nie może bowiem nastąpić, gdy z całą oczywistością zarzut ten, odnoszący się wyłącznie do specyficznego aspektu kwestionowanego aktu, może uzasadniać jedynie stwierdzenie nieważności częściowej (ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Département du Loiret, pkt 104).
- 38 Niemniej stwierdzenie nieważności części aktu prawa Unii jest możliwe, jedynie jeżeli elementy, o których stwierdzenie nieważności wniesiono, mogą zostać oddzielone od reszty aktu. Ten wymóg rozdzielnosti nie jest spełniony, jeśli konsekwencją stwierdzenia nieważności części aktu byłaby zmiana jego istoty, co należy oceniać na podstawie kryterium obiektywnego, a nie kryterium subiektywnego związanego z wolą polityczną organu, który wydał dany akt (zob. podobnie wyrok z dnia 24 maja 2005 r. w sprawie C-244/03 Francja przeciwko Parlamentowi i Radzie, Zb.Orz. s. I-4021, pkt 12–14; a także ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Département du Loiret, pkt 105, 106).
- 39 Wynika z tego, że w niniejszej sprawie Sąd był uprawniony na podstawie art. 264 akapit pierwszy TFUE do stwierdzenia nieważności w całości spornej decyzji w zakresie, w jakim dotyczy ona spółki Coppens, wyłącznie jeżeli stwierdzenie jej nieważności częściowej zmieniłoby istotę tej decyzji, co należy zbadać.
- 40 W tym kontekście należy najpierw przypomnieć, że art. 1 spornej decyzji stanowi, iż Coppens i inne przedsiębiorstwa naruszyły art. 81 ust. 1 WE i art. 53 ust. 1 Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym, ustalając w sposób bezpośredni lub pośredni ceny usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii, dzieląc między siebie część tego rynku i manipulując postępowaniem przetargowym w okresie od dnia 13 października 1992 r. do dnia 29 lipca 2003 r. Niemniej w zaskarżonym wyroku Sąd z jednej strony w pkt 35 stwierdził, że Komisja uznaje Coppens odpowiedzialną za naruszenie jednolite i ciągłe, a z drugiej strony w pkt 28 i 36 nie wykluczył, że porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów, udziału w którym Coppens nie kwestionowała, może samo w sobie stanowić naruszenie art. 81 WE.
- 41 Zgodnie z utrwalonym orzecnictwem naruszenie art. 81 ust. 1 WE może wynikać nie tylko z pojedynczego działania, ale również z szeregu działań, a nawet z zachowania o charakterze ciągłym, nawet jeżeli jeden lub większa liczba elementów tego szeregu działań lub tego zachowania ciągłego mogłyby stanowić same w sobie i odrębnie naruszenie tego przepisu. Tym samym jeżeli różne działania wpisują się w „plan ogólny” ze względu na ich identyczny cel zakłócający konkurencję na wspólnym rynku, Komisja jest uprawniona do przypisania odpowiedzialności za te działania w zależności od udziału w naruszeniu rozpatrywanym w całości (ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Anic Participazioni, pkt 81; a także wyrok z dnia 7 stycznia 2004 r. w sprawach połączonych C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P i C-219/00 P Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-123, pkt 258).
- 42 Przedsiębiorstwo, które uczestniczyło w takim jednolitym i złożonym naruszeniu w drodze swoich własnych zachowań, które były objęte pojęciami porozumienia lub praktyki uzgodnionej mającej cel antykonkurencyjny w rozumieniu art. 81 ust. 1 WE i które miały przyczynić się do realizacji naruszenia w jego całości, może być tym samym również odpowiedzialne za zachowania innych przedsiębiorstw w ramach tego samego naruszenia przez cały okres jego udziału w tym naruszeniu. Ma to miejsce, jeżeli zostanie wykazane, że przedsiębiorstwo to zamierzało własnym zachowaniem przyczynić się do realizacji wspólnych celów wyznaczonych przez wszystkich uczestników tego porozumienia i że znało działania planowane lub wdrażane przez inne przedsiębiorstwa dla realizacji tych samych celów lub że w sposób rozsądny mogło je przewidzieć oraz że było gotowe ponieść związane z tym ryzyko (ww. wyroki: w sprawie Komisja przeciwko Anic Participazioni, pkt 87, 203; a także w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 83).

- 43 Może więc wystąpić sytuacja, w której przedsiębiorstwo uczestniczyło bezpośrednio we wszystkich zachowaniach antykonkurencyjnych stanowiących naruszenie jednolite i ciągłe, kiedy to Komisja jest uprawniona do przypisania mu odpowiedzialności za wszystkie te zachowania, a tym samym za to naruszenie w całości. Przedsiębiorstwo mogło również uczestniczyć bezpośrednio jedynie w części zachowań antykonkurencyjnych stanowiących naruszenie jednolite i ciągłe, lecz mieć wiedzę o wszystkich pozostałych zachowaniach stanowiących naruszenie planowanych lub wdrażanych przez innych uczestników kartelu dla realizacji tych samych celów, lub mogło w sposób rozsądny je przewidzieć i było gotowe ponieść związane z tym ryzyko. W takiej sytuacji Komisja jest również uprawniona do przypisania temu przedsiębiorstwu odpowiedzialności za wszystkie zachowania antykonkurencyjne stanowiące takie naruszenie i w konsekwencji za to naruszenie w całości.
- 44 Jeżeli natomiast przedsiębiorstwo uczestniczyło bezpośrednio w jednym lub większej liczbie zachowań antykonkurencyjnych stanowiących naruszenie jednolite i ciągłe, ale nie zostało wykazane, że poprzez swoje własne zachowanie zamierzało ono przyczynić się do realizacji wspólnych celów wyznaczonych przez pozostałych uczestników kartelu i że znało wszystkie zachowania stanowiące naruszenie, planowane lub wdrażane przez inne przedsiębiorstwa dla realizacji tych samych celów, lub że w sposób rozsądny mogło je przewidzieć oraz że było gotowe ponieść związane z tym ryzyko, Komisja jest uprawniona do przypisania mu odpowiedzialności jedynie za zachowania, w których uczestniczyło ono bezpośrednio, i za zachowania planowane lub wdrażane przez innych uczestników dla realizacji tych samych celów co cele tego przedsiębiorstwa, co do których wykazano, że wiedziało ono o nich lub że w sposób rozsądny mogło je przewidzieć i było gotowe ponieść związane z tym ryzyko.
- 45 Nie może to jednak prowadzić do zwolnienia tego przedsiębiorstwa z odpowiedzialności za zachowania, co do których bezsporne jest, że wzięło w nich udział, lub za które może być faktycznie uznane odpowiedzialnym. Fakt, że dane przedsiębiorstwo nie uczestniczyło we wszystkich elementach składowych kartelu lub że odgrywało ono nieznaczną rolę w aspektach, w których uczestniczyło, nie ma bowiem znaczenia dla stwierdzenia, że popełniło ono naruszenie, gdyż elementy te należy uwzględnić jedynie przy ocenie zakresu i wagi naruszenia i ewentualnie określeniu grzywny (ww. wyroki: w sprawie Komisja przeciwko Anic Participazioni, pkt 90; a także w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 86).
- 46 Podzielenie w ten sposób decyzji Komisji kwalifikującej cały kartel jako naruszenie jednolite i ciągłe jest jednak możliwe, jedynie jeżeli z jednej strony danemu przedsiębiorstwu umożliwiono w toku postępowania administracyjnego zrozumienie, że zarzuca mu się również każde z zachowań stanowiących ten kartel, a tym samym obronę w tym względzie, i jeżeli z drugiej strony decyzja ta jest wystarczająco jasna w tym względzie.
- 47 Wynika z tego, że w sytuacji gdy spełnione są warunki określone w poprzednim punkcie niniejszego wyroku, jeżeli sąd Unii stwierdzi, iż Komisja nie wykazała zgodnie z wymogami prawa, że dane przedsiębiorstwo w trakcie swego udziału w jednym z zachowań antykonkurencyjnych stanowiących naruszenie jednolite i ciągłe wiedziało o innych zachowaniach antykonkurencyjnych pozostałych uczestników kartelu, służących realizacji tych samych celów, lub że w sposób rozsądny mogło je przewidzieć i było gotowe ponieść związane z tym ryzyko, jedyną konsekwencją, jaką sąd ów może z tego wyciągnąć, jest to, że przedsiębiorstwu temu nie można przypisać odpowiedzialności za owe inne zachowania, a tym samym za naruszenie jednolite i ciągłe w całości, oraz że zaskarżoną decyzję należy uznać za bezzasadną w tym tylko zakresie.
- 48 W niniejszej sprawie z pkt 10–12 zaskarżonego wyroku wynika, że w spornej decyzji Komisja wskazała, iż rozpatrywany kartel miał trzy postaci, a mianowicie porozumienie w sprawie cen, porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów i porozumienie w sprawie prowizji, oraz że uznała, iż porozumienie w sprawie prowizji należało postrzegać jako pośrednie ustalanie cen za usługi w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii, podczas gdy porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów stanowiło manipulowanie postępowaniem przetargowym, prowadzącym do tego, że we wszystkich ofertach podawano świadomie ceny wyższe niż w warunkach konkurencyjnych. Ponadto Sąd

zaznaczył w pkt 28 wspomnianego wyroku, że zgodnie ze sporną decyzją aktywny udział spółki Coppens w kartelu ograniczał się do porozumienia w sprawie pozornych kosztorysów i że spółka ta nie uczestniczyła w porozumieniu w sprawie prowizji.

- 49 Z akt postępowania przed Sądem i z pkt 25 zaskarżonego wyroku wynika z jednej strony, że spółce Coppens umożliwiono zrozumienie, iż przypisywano jej odpowiedzialność za rozpatrywane naruszenie jednolite i ciągłe, a także że zarzucano jej udział w samym porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów, miała więc możliwość obrony w tym względzie, a z drugiej strony, że sporna decyzja jest wystarczająco jasna w tym względzie.
- 50 Ponadto ze względu na to, że stwierdzenie przez sąd Unii faktu, iż Komisja nie wykazała zgodnie z wymogami prawa, że dane przedsiębiorstwo w trakcie udziału w jednym z zachowań antykonkurencyjnych stanowiących naruszenie jednolite i ciągłe wiedziało o innych zachowaniach antykonkurencyjnych przyjętych przez pozostałych uczestników kartelu dla realizacji tych samych celów lub że w sposób rozsądny mogło je przewidzieć i było gotowe ponieść związane z tym ryzyko, nie może zgodnie z orzecznictwem przypomnianym w pkt 45 niniejszego wyroku prowadzić do zwolnienia tego przedsiębiorstwa z odpowiedzialności za tę część zachowań, co do których wykazano, że wzięło w nich udział, lub w przypadku których jest bezsporne, że może ono zostać uznane odpowiedzialnym, sąd Unii musi ograniczyć się do stwierdzenia nieważności części zaskarżonej decyzji.
- 51 Ze względu na to, że przedmiotem decyzji Komisji ustalającej udział przedsiębiorstwa w kartelu z naruszeniem art. 81 WE jest właśnie stwierdzenie jednego lub większej liczby zachowań stanowiących takie naruszenie, takie częściowe stwierdzenie nieważności nie może zmienić istoty takiej decyzji.
- 52 W tych warunkach Sąd naruszył prawo w swoim wyroku, stwierdzając nieważność spornej decyzji w całości, chociaż nie zakwestionował udziału spółki Coppens w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów ani jego antykonkurencyjnego charakteru.
- 53 Wreszcie, ponieważ z powyższego wynika, że w okolicznościach niniejszej sprawy Sąd był ewentualnie uprawniony do stwierdzenia nieważności jedynie części spornej decyzji w zakresie, w jakim ta dotyczy spółki Coppens, nie może ona skutecznie utrzymywać, aby uzasadnić orzeczone przez Sąd stwierdzenie nieważności tej decyzji w całości, iż samo obniżenie kwoty nałożonej na nią grzywny oznaczałoby dla niej niewystarczającą ochronę prawną.
- 54 Z powyższego wynika, że Sąd, stwierdzając nieważność spornej decyzji w całości w zakresie, w jakim dotyczy ona spółki Coppens – chociaż jej udział w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów i fakt, że sam ten udział może stanowić naruszenie art. 81 WE, nie zostały przezeń zakwestionowane – naruszył art. 264 akapit pierwszy TFUE. Ponieważ zarzut podniesiony przez Komisję jest tym samym zasadny, należy uwzględnić odwołanie i uchylić zaskarżony wyrok.

W przedmiocie skargi przed Sądem

- 55 Z art. 61 akapit pierwszy zdanie drugie statutu Trybunału wynika, że jeśli odwołanie jest zasadne, Trybunał może w przypadku uchylenia wyroku Sądu wydać orzeczenie ostateczne w sprawie, jeśli stan postępowania na to pozwala. Trybunał uznaje, że ma to miejsce w niniejszej sprawie.
- 56 Jak wynika z pkt 11 i 12 niniejszego wyroku, Coppens podniosła przed Sądem dwa zarzuty główne, dotyczące, odpowiednio, naruszenia art. 81 ust. 1 WE i art. 23 ust. 2 i 3 rozporządzenia nr 1/2003, jak też zarzut ewentualny, zmierzający do uchylenia lub obniżenia nałożonej na nią grzywny. Zarzut

pierwszy składa się z trzech części, w których Coppens zaprzecza udziałowi w złożonym kartelu, kwestionuje okres swojego udziału w kartelu i zarzuca Komisji, iż ta nie dokonała oceny względnej wagi tego udziału.

W przedmiocie pierwszej części zarzutu pierwszego

- 57 Coppens podnosi zasadniczo, że Komisja błędnie stwierdziła, iż spółka ta uczestniczyła w naruszeniu jednolitym i ciągłym. Komisja nie wykazała, że wiedziała ona o porozumieniu w sprawie prowizji. Poza tym Coppens twierdzi, że porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów nie miało celu lub skutku ograniczającego konkurencję i że w każdym razie z jednej strony wpłynęło ono na rynek jedynie w nieznacznym stopniu, a z drugiej strony spółka ta uczestniczyła w nim jedynie w sposób bardzo ograniczony.
- 58 Komisja twierdzi, że argumenty te nie są zasadne.
- 59 Na wstępie należy zaznaczyć, że Coppens kwestionuje zasadniczo, by Komisja miała możliwość przypisania jej odpowiedzialności za naruszenie jednolite i ciągłe, gdyż jej udział w jednym z dwóch porozumień, które tworzą to naruszenie w tym przypadku, nie został wykazany zgodnie z wymogami orzecznictwa.
- 60 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z orzecznictwem przywołanym w pkt 42 niniejszego wyroku, aby stwierdzić udział przedsiębiorstwa w realizacji jednolitego naruszenia, Komisja musi dowieść, że przedsiębiorstwo to zamierzało przyczynić się własnym zachowaniem do osiągnięcia wspólnych celów wyznaczonych przez wszystkich uczestników i że miało ono wiedzę o zachowaniach stanowiących naruszenie planowanych lub wdrażanych przez inne przedsiębiorstwa dla realizacji tych samych celów lub że w sposób rozsądny mogło je przewidzieć oraz że było gotowe ponieść związane z tym ryzyko.
- 61 W niniejszej sprawie jest bezsporne, że naruszenie jednolite i ciągłe, za które Coppens została uznana odpowiedzialną przez Komisję, w okresie, w odniesieniu do którego zarzucono tej spółce udział w rozpatrywanym kartelu, składało się z dwóch porozumień. Z jednej strony chodzi o porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów, którego wykonanie jest opisane w motywach 229–278 spornej decyzji i którego charakter ograniczający konkurencję jest przedstawiony w szczególności w jej motywach 358–364. Z drugiej strony chodzi o porozumienie w sprawie prowizji, którego wykonanie jest opisane w motywach 161–228 tej decyzji i którego charakter ograniczający konkurencję jest przedstawiony w szczególności w jej motywach 351–357.
- 62 Co się tyczy porozumienia w sprawie pozornych kosztorysów, należy przypomnieć, że Coppens nie kwestionuje swojego w nim udziału. Ponadto, wbrew temu, co twierdzi ta spółka, nie można uznać, iż porozumienie to nie miało ani celu, ani skutków antykonkurencyjnych. Przedsiębiorstwa, które przedkładają takie kosztorysy, rezygnują bowiem z konkurencji z przedsiębiorstwem przeprowadzkowym, które się o nie zwraca. Podobnie to ostatnie, zwracając się o sporządzenie takich kosztorysów do swoich konkurentów, wie, że jego oferta nie będzie poddana konkurencji atrakcyjniejszych ofert. Przedsiębiorstwo dokonujące przeprowadzki jest w ten sposób w stanie zażądać ceny wyższej niż mogłoby to uczynić w warunkach konkurencyjnych, co jest ze szkodą dla konsumentów.
- 63 Ponadto ze względu na to, że zgodnie z motywem 89 spornej decyzji łączny udział w rynku przedsiębiorstw biorących udział w kartelu wynosił około 50% rynku usług w zakresie przeprowadzek międzynarodowych w Belgii, czego Coppens nie kwestionuje, również nie można uznać, by skutki tego porozumienia wpłynęły na rynek właściwy jedynie w nieznacznym stopniu i by mogły zatem nie być objęte zakazem przewidzianym w art. 81 ust. 1 WE, zgodnie z orzecznictwem Trybunału

(wyroki: z dnia 9 lipca 1969 r. w sprawie 5/69 Völk, Rec. s. 295, pkt 7; a także z dnia 23 listopada 2006 r. w sprawie C-238/05 Asnef-Equifax i Administración del Estado, Zb.Orz. s. I-11125, pkt 50 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 64 Jeżeli chodzi o rzekomo ograniczony udział spółki Coppens w tym porozumieniu, wystarczy przypomnieć, że zgodnie z samym brzmieniem art. 81 ust. 1 WE zastosowanie zakazu ustanowionego w tym postanowieniu wymaga jedynie upewnienia się, czy celem lub skutkiem porozumienia, w którym przedsiębiorstwo uczestniczyło wraz z innymi, było ograniczenie konkurencji i czy mogło ono wpływać na handel między państwami członkowskimi. W konsekwencji kwestia ustalenia, czy indywidualny udział przedsiębiorstwa w takim porozumieniu mógł sam w sobie, zważywszy na jego słabą pozycję na rynku właściwym, ograniczyć konkurencję lub wpływać na handel między państwami członkowskimi, nie ma znaczenia, jeżeli chodzi o ustalenie istnienia naruszenia.
- 65 Z powyższego wynika, że Komisja była uprawniona do uznania spółki Coppens odpowiedzialną za udział w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów naruszający art. 81 WE.
- 66 Co się tyczy porozumienia w sprawie prowizji, należy natomiast zaznaczyć, że w motywie 296 spornej decyzji Komisja stwierdziła, iż Coppens nie uzgodniła prowizji z innymi przedsiębiorstwami zaangażowanymi w omawiany kartel. Komisja byłaby więc uprawniona do uznania spółki Coppens odpowiedzialną za porozumienie w sprawie prowizji, jedynie jeżeli wykazałaby, że spółka ta zamierzała przyczynić się swoim udziałem w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów do wspólnych celów wyznaczonych przez wszystkich pozostałych uczestników kartelu i że miała ona wiedzę o wdrożonym przez nie porozumieniu w sprawie prowizji lub że w sposób rozsądny mogła je przewidzieć oraz że była gotowa ponieść związane z tym ryzyko. Otóż należy stwierdzić, że w swoich pismach Komisja utrzymuje, iż może domniemywać, że Coppens miała taką wiedzę, uwzględniając w szczególności, że ta ostatnia nie neguje, iż została poinformowana o porozumieniu w sprawie prowizji. Ponadto instytucja ta przyznaje wyraźnie, że wspomniana decyzja nie opiera się na konkretnych dowodach w tym zakresie.
- 67 Wynika z tego, że Komisja nie spełniła wymogów ciężaru dowodu w tej dziedzinie i w konsekwencji nie wykazała, że w trakcie swojego udziału w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów Coppens wiedziała o porozumieniu w sprawie prowizji wdrożonym przez inne przedsiębiorstwa uczestniczące w kartelu lub że mogła w sposób rozsądny je przewidzieć. W tych okolicznościach Komisja nie mogła zgodnie z prawem uznać jej odpowiedzialną za to ostatnie porozumienie i przypisać odpowiedzialności za wszystkie zachowania składające się na naruszenie jednolite i ciągłe. W tym zakresie pierwsza część zarzutu pierwszego podniesionego przez Coppens w uzasadnieniu jej skargi jest więc zasadna.

W przedmiocie drugiej części zarzutu pierwszego

- 68 Coppens podnosi w tym zakresie, że nie ma dowodu na jej udział w naruszeniu w latach 1994 i 1995. Wobec tego Komisja błędnie stwierdziła w motywie 547 i w art. 1 lit. i) spornej decyzji, iż spółka ta uczestniczyła w rozpatrywanym naruszeniu przez 10 lat i 9 miesięcy.
- 69 Komisja przyznaje, że dla tych dwóch lat nie ma dowodu udziału spółki Coppens w wykonaniu porozumienia w sprawie pozornych kosztorysów. Uważa jednak, że nie ma to wpływu na okres udziału spółki Coppens w tym porozumieniu, gdyż brak dowodu wykonania porozumienia przez przedsiębiorstwo w danym okresie nie pozwala na stwierdzenie braku naruszenia wobec tego przedsiębiorstwa w rozpatrywanym okresie.
- 70 W tym względzie należy przypomnieć, że Trybunał orzekł już, iż w większości przypadków istnienie praktyki lub porozumienia antykonkurencyjnego musi być wyprowadzone ze zbiegu szeregu okoliczności i poszlak, które w przypadku braku innego spójnego wyjaśnienia rozpatrywane łącznie mogą stanowić dowód naruszenia reguł konkurencji (ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg

Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 57; a także wyrok z dnia 21 września 2006 r. w sprawie C-105/04 P Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8725, pkt 94).

- 71 Tego typu poszlaki i okoliczności, jeżeli oceniane są całościowo, pozwalają na wykazanie nie tylko istnienia zachowań lub porozumień antykonkurencyjnych, ale również czasu trwania ciągłego zachowania antykonkurencyjnego oraz okresu stosowania porozumienia zawartego z naruszeniem reguł konkurencji (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, pkt 95, 96).
- 72 Co się tyczy braku dowodu na istnienie porozumienia w pewnych konkretnych okresach lub przynajmniej na jego wykonywanie przez przedsiębiorstwo w danym okresie, należy przypomnieć, że fakt, iż taki dowód nie został przedstawiony dla niektórych konkretnych określonych okresów, nie stoi na przeszkodzie temu, by naruszenie to było postrzegane jako wykazane w całościowym okresie dłuższym niż te konkretne okresy, gdy takie stwierdzenie opiera się na obiektywnych i zgodnych poszlakach. W przypadku naruszenia rozciągającego się na kilka lat okoliczność, że kartel ujawniał się w różnych okresach, które mogą być oddzielone krótszymi lub dłuższymi przerwami, pozostaje bez wpływu na jego istnienie, o ile poszczególne działania, które składają się na to naruszenie, służą osiągnięciu tego samego celu i wpisują się w ramy naruszenia o charakterze jednolitym i ciągłym (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied przeciwko Komisji, pkt 97, 98).
- 73 Z orzecznictwa wynika również, że milcząca zgoda na niezgodną z prawem inicjatywę, bez publicznego zdystansowania się do jej treści lub bez zawiadomienia o niej władz administracyjnych, zachęca do kontynuowania naruszenia i utrudnia jego wykrycie. Takie pomocnictwo stanowi bierny rodzaj uczestnictwa w naruszeniu, które może powodować odpowiedzialność danego przedsiębiorstwa (ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 84).
- 74 Ponadto przedsiębiorstwo nie może uwolnić się od swojej odpowiedzialności, powołując się na to, że nie brało ono udziału we wszystkich działaniach składających się na kartel lub że odegrało mało znaczącą rolę w działaniach, w które było zaangażowane, gdyż okoliczności te nie mogą podważyć jego odpowiedzialności za naruszenie. Okoliczności te należy bowiem uwzględnić dopiero przy ocenie wagi naruszenia oraz, w razie konieczności, przy ustalaniu wysokości grzywny (ww. wyrok w sprawach połączonych Aalborg Portland i in. przeciwko Komisji, pkt 86).
- 75 Tak więc w niniejszym przypadku chociaż Komisja przyznaje, że nie przedstawiła dowodu aktywnego udziału spółki Coppens w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów w latach 1994 i 1995, to jednak uwzględniając z jednej strony brak dowodu wskazującego na to, by Coppens w tym okresie publicznie zdystansowała się do treści tego porozumienia, w szczególności informując pisemnie swych konkurentów, iż nie zamierza już w nim uczestniczyć, a z drugiej strony liczne dowody aktywnego udziału spółki Coppens w tym porozumieniu po tym okresie, zestawione w motywie 280 spornej decyzji, których Coppens nie kwestionuje, Komisja była uprawniona do uznania, że spółkę tę można było uznać odpowiedzialną za udział w tym porozumieniu w sposób nieprzerwany w całym okresie od dnia 13 października 1992 r. do dnia 29 lipca 2003 r.
- 76 W konsekwencji drugą część zarzutu pierwszego podniesionego przez Coppens w uzasadnieniu jej skargi należy oddalić.

W przedmiocie trzeciej części zarzutu pierwszego

- 77 Co się tyczy rzekomego niedokonania przez Komisję oceny względnej wagi udziału spółki Coppens w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów, wystarczy stwierdzić – jak zaznaczyła rzecznik generalna w pkt 55 opinii – że o ile argumentacja ta może grać rolę w odniesieniu do oceny

wysokości grzywny nałożonej na tę spółkę, zgodnie z orzecznictwem przypomnianym w pkt 74 niniejszego wyroku, o tyle nie ma ona znaczenia, a zatem należy oddalić ją jako bezskuteczną, w zakresie, w jakim służy ona, tak jak w niniejszym przypadku, kwestionowaniu istnienia naruszenia art. 81 WE.

- 78 Z całości powyższych rozważań wynika, że ze względu na to, iż pierwsza część zarzutu pierwszego jest częściowo zasadna, gdyż Komisja nie wykazała, poza porozumieniem w sprawie pozornych kosztorysów, odpowiedzialności spółki Coppens za naruszenie jednolite i ciągłe, nie ma potrzeby rozpatrywania pozostałych zarzutów podniesionych przez Coppens i należy stwierdzić nieważność art. 1 lit. i) spornej decyzji w zakresie, w jakim w przepisie tym Komisja, oprócz stwierdzenia udziału spółki Coppens w porozumieniu w sprawie pozornych kosztorysów od dnia 13 października 1992 r. do dnia 29 lipca 2003 r., uznaje tę spółkę odpowiedzialną za porozumienie w sprawie prowizji i przypisuje jej odpowiedzialność za naruszenie jednolite i ciągłe.

W przedmiocie grzywny

- 79 W końcu należy przypomnieć, po pierwsze, że ze względu na stwierdzenie nieważności zaskarżonego wyroku i na podstawie art. 31 rozporządzenia nr 1/2003 Trybunał dysponuje prawem nieograniczonego orzekania w rozumieniu art. 261 TFUE (zob. analogicznie ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Anic Partecipazioni, pkt 218).
- 80 Po drugie, chociaż w ramach swojego nieograniczonego prawa orzekania w tej dziedzinie Trybunał musi sam dokonać oceny okoliczności danej sprawy i rodzaju rozpatrywanego naruszenia, aby określić wysokość grzywny (wyrok z dnia 9 listopada 1983 r. w sprawie 322/81 Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin przeciwko Komisji, Rec. s. 3461, pkt 111), wykonanie tego prawa nie może prowadzić przy określaniu wysokości nałożonych grzywien do dyskryminacji między przedsiębiorstwami, które uczestniczyły w porozumieniu lub w uzgodnionej praktyce, które są sprzeczne z art. 81 ust. 1 WE. Następnie wskazówkami, które można wyciągnąć z wytycznych, mogą co do zasady kierować się sądy Unii w ramach wykonywania tego prawa, gdyż wytyczne te zostały zastosowane przez Komisję do celów obliczenia grzywien nałożonych na inne przedsiębiorstwa ukarane w decyzji, którą sądy te mają rozpatrzyć (zob. podobnie wyroki: z dnia 16 listopada 2000 r. w sprawie C-291/98 P Sarrió przeciwko Komisji, Rec. s. I-9991, pkt 97, 98; a także z dnia 28 czerwca 2005 r. w sprawach połączonych C-189/02 P, C-202/02 P, od C-205/02 P do C-208/02 P i C-213/02 P Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-5425, pkt 337).
- 81 Po trzecie, art. 23 ust. 3 rozporządzenia nr 1/2003 stanowi, że przy ustalaniu wysokości grzywny uwzględnia się wagę i czas trwania naruszenia. Ponadto z art. 23 ust. 2 akapit drugi wynika, że dla każdego przedsiębiorstwa uczestniczącego w naruszeniu grzywna nie może przekraczać 10% jego całkowitego obrotu uzyskanego w poprzedzającym roku obrotowym.
- 82 W tych warunkach, uwzględniając wszystkie okoliczności niniejszej sprawy, zgodnie z którymi w szczególności: obrót uzyskany przez Coppens w 2002 r. na rynku usług przeprowadzek międzynarodowych w Belgii wynosił 58 338 EUR; porozumienie w sprawie pozornych kosztorysów, w którym uczestniczyła ta spółka, choć może ono poważnie zakłócać konkurencję, jak też zawyżać ceny rozpatrywanych usług na niekorzyść konsumentów, i może być zakwalifikowane jako porozumienie horyzontalne w sprawie ustalania cen i podziału rynku i zaliczać się w ten sposób ze względu na sam swój charakter do najpoważniejszych ograniczeń konkurencji, nie mogło zostać uznane za wpisujące się w plan ogólny realizowany zgodnie ze sporną decyzją przez pozostałych uczestników omawianego kartelu; 67 udokumentowanych przypadków udziału spółki Coppens w tym porozumieniu zostało wykazanych przez Komisję i nie zostało zakwestionowanych; chociaż rola tej spółki w rozpatrywanym porozumieniu może być zakwalifikowana jako ograniczona w latach 1994 i 1995, można uznać, iż uczestniczyła ona w tym porozumieniu przez okres 10 lat i 9 miesięcy;

i w końcu całkowity obrót uzyskany przez Coppens w 2006 r. wyniósł 1 046 318 EUR – Trybunał uważa, iż należy obniżyć kwotę grzywny nałożonej na Coppens w art. 2 lit. k) spornej decyzji do wysokości 35 000 EUR.

W przedmiocie kosztów

- 83 Zgodnie z art. 184 § 2 regulaminu postępowania przed Trybunałem, jeżeli odwołanie jest zasadne i Trybunał orzeka wyrokiem kończącym postępowanie w sprawie, Trybunał rozstrzyga o kosztach.
- 84 Zgodnie z art. 138 § 1 tego regulaminu, mającym zastosowanie do postępowania odwoławczego na podstawie art. 184 § 1 tego regulaminu, kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę. Artykuł 138 § 3 wspomnianego regulaminu stanowi, że w razie częściowego tylko uwzględnienia żądań każdej ze stron każda z nich pokrywa własne koszty. Jednakże zgodnie z tym przepisem, jeżeli jest to uzasadnione okolicznościami sprawy, Trybunał może orzec, że jedna ze stron pokrywa, oprócz własnych kosztów, część kosztów poniesionych przez stronę przeciwną.
- 85 W niniejszej sprawie odwołanie spółki Coppens nie zostało uwzględnione, a skarga Komisji w pierwszej instancji nie została w części uwzględniona. Niemniej Trybunał uważa, że w świetle okoliczności niniejszej sprawy należy obciążyć Komisję, obok jej własnych kosztów poniesionych w obu instancjach, dwiema trzecimi kosztów poniesionych przez Coppens w tych instancjach. Coppens zostanie obciążona jedną trzecią własnych kosztów poniesionych w obu instancjach.

Z powyższych względów Trybunał (czwarta izba) orzeka, co następuje:

- 1) **Wyrok Sądu Unii Europejskiej z dnia 16 czerwca 2011 r. w sprawie T-210/08 Verhuizingen Coppens przeciwko Komisji zostaje uchylony.**
- 2) **Stwierdza się nieważności art. 1 lit. i) decyzji Komisji C(2008) 926 wersja ostateczna z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie postępowania na podstawie art. [81 WE] i art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/38.543 – Usługi w zakresie przeprowadzek międzynarodowych) w zakresie, w jakim w przepisie tym Komisja Europejska, nie ograniczając się do stwierdzenia udziału spółki Verhuizingen Coppens NV w porozumieniu w sprawie systemu fałszywych kosztorysów, zwanych „pozornymi kosztorysami”, od dnia 13 października 1992 r. do dnia 29 lipca 2003 r., uznaje tę spółkę odpowiedzialną za porozumienie w sprawie systemu kompensacji finansowych za odrzucone oferty lub za powstrzymanie się od złożenia ofert, zwanych „prowizjami”, i przypisuje jej odpowiedzialność za naruszenie jednolite i ciągle.**
- 3) **Kwotę grzywny nałożonej na Verhuizingen Coppens NV w art. 2 lit. k) wspomnianej decyzji C(2008) 926 wersja ostateczna ustala się w wysokości 35 000 EUR.**
- 4) **Komisja Europejska zostaje obciążona, obok własnych kosztów, poniesionych zarówno w pierwszej instancji, jak i w postępowaniu odwoławczym, dwiema trzecimi kosztów poniesionych przez Coppens w tych dwóch instancjach.**
- 5) **Coppens pokrywa jedną trzecią własnych kosztów poniesionych w pierwszej instancji i w postępowaniu odwoławczym.**

Podpisy